filip m/

NAŠE ŘEČ

Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

ROČNÍK XXV. ČÍSLO 4.

VYDÁVÁ III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

OBSAH:

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.,

PRAHA II, SPÁLENÁ 29.

1941.

Předplatné na rok 1941 činí K 35·—.

„Naše řeč“ vychází v desíti sešitech o 32 stranách, a to každého měsíce, vyjímajíc prázdniny, za roční předplatné *35 K*, s pošt. zásilkou *36 K*. Jednotlivá čísla jsou po 4 K.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II, Spálená ulice č. 29. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace „Naší řeči“ tamtéž.

Přejímati výklady „Naší řeči“ ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi *dr. Jiřímu Hallerovi* v Praze XVI, Xaveriova 1843. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

Knihy a časopisy zaslané redakci.

Benjamin Franklin, Plavba z Evropy do Ameriky l. P. 1726. Přeložil a jako soukromý tisk vydal r. 1940 dr. Vladimír Dědek, náměstek vrchního ředitele Městské spořitelny pražské.

Viktor Hánek, básník víry a lásky. Napsali Jaro Kruis, Josef Laube, F. X. Svoboda, R. F. Šimek. Vydala knihovna Literárního kruhu v Moravské Ostravě. 1941.

Spisy a projevy Josefa Dobrovského. Svazek XXII. Dopisy Josefa Dobrovského s Augustinem Helfertem. Vydali Jos. Volf a F. M. Bartoš. V Praze 1941.

Vladimír Stupka, Svědectví krásy a písma. Vydalo Moravské kolo spisovatelů. V Brně 1941.

Plutarchos, O zvědavosti, o tlachavosti, o poslouchání. Přeložil Gabriel Šuran. K tisku upravil Karel Svoboda. Vydala Česká akademie věd a umění 1940.

Archa XXIX, 2. — Brázda IV, 7—13. — Elektrotechnický obzor XXX, 10—13. — Fotograf VII, 3. — Literární noviny XIV, 3—4. — Naš jezik VII, 9—10. — Naši přírodou V, 2. — Nový lid XXXVIII, 10—13. — Příruční slovník jaz. českého 1941, 117—119. — Příruční slovník německo-český 1941, 71—72. — Sokolský věstník XLIII, 10—12. — Úhor XXIX, 2. — Vládní vojsko II, 7. — Věstník Školního nakladatelství 1941, 3. — Volné směry XXXVI, 6. — Zvon XLI, 25—28. — Od stříbrných hor XIII, 6—7. — Vlastivědný sborník školního okresu slánského a kladenského XVIII, 7.

Naše řeč ROČNIK XXV. ČISLO 4.

Antonín Opravil:

Úřední jazyk.

Jako se pastýřský list v ničem nepodobá ultimatu, nepodobá se v ničem ani obchodní dopis odůvodnění rozsudku nebo vládnímu nařízení, ministerskému výnosu, úřední vyhlášce anebo jiné úřední písemnosti. Jako je sloh náboženský, diplomatický, obchodní, soudní a právnický, je kromě mnohých jiných slohů i sloh úřední jako vyjadřovací způsob, kterého se užívá při jednání mezi úřady nebo mezi občanstvem a úřady. A je také úřední čeština, t. j. jazyk, v němž naše úřady jak v ústním, tak písemném styku vyřizují své vnitřní i vnější věci, tedy jazyk, kterým jednají dílem mezi sebou, uvnitř úřadu, dílem navenek, se stranami.

Úřední čeština je po pravdě dvojí: buď dobrá, nebo špatná, podle toho, řídí-li se i při svém zvláštním rázu zásadami dobrého slohu vůbec čili nic. Řekl-li nebo řekne-li však u nás někdo — a nemusí to být zrovna filolog — „naše úřední čeština", myslil a myslí tím zpravidla češtinu, která se od spisovného jazyka liší nejen nemírnou snahou působit dojmem autoritativnosti, zahrnující v sobě podivuhodnou koženost a nabubřelost úředního vyjadřování, ale i nedostatkem náležitého zřetele k pravidlům a duchu českého jazyka.

Před třiadvaceti lety začaly některé úřady vážně usilovat o čistotu a správnost jazyka v úředních písemnostech všech druhů a od r. 1921 po dvanáct let několik nadšenců, kteří v svém mateřském jazyce milovali svůj národ, tříbilo českou mluvu úřední v měsíčníku „Naše úřední čeština", vydávaném péčí „Vydavatelského družstva českých úředníků železničních v Praze". Po r. 1933, kdy tento list pro očistu a tříbení české

řeči úřední, který měl podle mínění odborníků značný vliv na zušlechtění úředního jazyka, přestal pro nepříznivé poměry hospodářské vycházet, psalo se tu a tam jen o češtině knih, novin, rozhlasu, divadla a filmu, avšak o úřední češtinu zavadil už jenom málokdo, ač kdekdo uznává, že je nezbytně třeba, aby se náš dosavadní úřední jazyk důkladně zlepšil. Teprve předloni na sklonku října postřehl úřad předsedy naší vlády, že úřední vyhlášky, ačkoli se jimi ukládají důležité občanské povinnosti, jsou psány — mírně říkajíc — tak těžkým slohem, že jsou široké veřejnosti málo srozumitelné. Proto samo předsednictvo ministerské rady požádalo všechny naše ústřední úřady, aby věnovaly zvláštní pozornost spisování vyhlášek, které mají být rozšiřovány rozhlasem, a aby je psaly slohem co možná lehkým, lidovým, i prostému občanu snadno pochopitelným. Mimo to doporučilo, aby zároveň se zněním vyhlášky, v níž se pro její zvláštní povahu nelze obejít bez slohových těžkostí, byl dán rozhlasu i lidově sepsaný její výklad, který by byl podán v rozhlase hned po přečtení vlastní vyhlášky. Zároveň připomenulo, aby se v takových vyhláškách přes míru naprosto nezbytnou neodkazovalo na jiné předpisy nebo ustanovení, vyznačené jen formálně paragrafy, články, čísly odstavců a p. Lépe je uvésti vždy také věc, o niž jde, aby tak každý občan byl nejen rychle, ale i úplně a přímo zpraven o tom, co má dělat. V souvislosti s tím předsednictvo ministerské rady doporučilo spisovat také text vyhlášek i plakátů vyvěšovaných a zpráv určených pro tisk takovým slohem, aby jim snadno rozuměl i průměrný občan. Mají ho v největší možné míře přímo poučovati nejen o tom, jaké povinnosti se mu ukládají, ale také o tom, jak se tím pozměňují nebo přizpůsobují úřední opatření předchozí. To je zajisté požadavek věcný, neboť účelem jazyka jako útvaru pospolitého, hromadného jest jeho co možná nejobecnější srozumitelnost. Přišel tedy onen důtklivý pokyn v pravý čas. Nelze upřít, že od té doby jsou psány úřední vyhlášky po stránce srozumitelnosti pečlivěji a lépe než dříve, ale přes to ještě trpí mnohými vadami co do správnosti a čistoty jazyka. Totéž platí v míře ještě mnohem větší o ostatních úředních písemnostech, ač — a to se pořád opomíjí — jsou najisto i ony jednou ze složek, které mají velký podíl v úrovni správnosti nebo nesprávnosti jazyka vůbec.

Pokusím se v několika statích poukázat na hlavní jazykové nedostatky, které se přes potěšitelné výjimky ještě vyskytují v úřední mluvě, a zároveň naznačit, jak je lze při dobré vůli buď předejít, anebo napravit.

I. Abstraktní vyjadřování.

Nemírná snaha o papírovou úřednost, nepřirozená ztuhlost a abstraktnost výrazu se v mnohých úředních písemnostech projevuje zejména tím, že se z nich soustavně vylučují výrazná slova česká, především docela běžná a pěkná slovesa, a zbytečně se nahrazují všelijakými hluchými a při tom většinou odjinud vypůjčenými opisy. Pisatelům se patrně zdá, že se tím budí a zdůrazňuje dojem úřední autority, a tak užívají takových rozložených vazeb napořád, vůbec nerozlišujíce případy nutné od zbytečných.

Tak na př. v závěru úředních písemností, kterými jeden úřad o něčem zpravuje druhý, čítáme do omrzení tuto otřelou větu: „O tom činí se (!) sdělení . . .“. Nač „činit sdělení“, když druh činnosti je tu zřetelně vyjádřen? Proč ne krátce: *Sděluji* nebo *Sdělujeme Vám to?* Hned tu však sluší podotknout, že náš jazyk není tak chudý, aby kromě slov „sděliti, sdělení“, jednostranně oblíbených v úřední mluvě, neměl jiné výrazy, které to, oč běží, vystihují stejně dobře, ba ještě lépe. Tu jsou: *Oznamuji* nebo *Oznamujeme Vám to, O tom Vás uvědomuji* nebo *uvědomujeme, O tom Vám podávám(e) zprávu, To Vám dávám(e) vědět, To Vám dávám(e) (Vezměte to) na vědomí* nebo *na vědomost* a p. Nebo jiná ukázka (ze soudní vyhlášky): „Činí se tudíž všeobecné vyzvání, aby soudu podávány byly (!) zprávy o N. N.“ Proč ne prostě a jadrně: *Vyzýváme tedy každého, kdo o N. N. něco ví, aby nám o tom podal zprávu, aby nám to oznámil,* nebo: *Kdo o N. N. něco ví, nechť nám podá, podej nám o tom zprávu, oznam nám to!*

Právě tak jako „činiti“ bývá v podobných nadbytečných a neužitečných opisech také sloveso „díti se“. Na př.: „Pronajímání uvolněných bytů nesmí se díti bez svolení x. úřadu.“ K čemu to rozvláčné povídání? Po česku stačí: *Uvolněné byty nesmějí být pronajímány bez svolení* atd. Nebo jiný příklad: „Předložení a zaplacení účtů za léčiva a jiné léčebné pomůcky, vydané do 30. září 1940, se děje podle ustanovení platných přede dnem účinnosti tohoto nařízení“ místo: *Účty za léčiva* atd. *se předkládají a platí* atd.

Podobně je tomu se slovesem „dojíti“, na př.: „Dokud nedošlo ke kladnému vyřízení žádosti o zřízení zmíněné (!) společnosti, nemůže dojít k jejímu založení“ místo: *Dokud nebude kladně vyřízena žádost o povolení zřídit onu společnost, nemůže být založena.*

Rovněž slovesa „přikročiti“ se často takto zneužívá, ku př. „Aby mohlo být přikročeno k úhradě výloh spojených (!)

s udržováním budov, buďtež ještě předloženy účty za...“ místo: *Aby mohly být uhrazeny výdaje na udržování budov* nebo: *Abychom Vám mohli uhradit výdaje na udržování budov, předložte ještě účty za...*

Nejinak je tomu u slovesa „prováděti“, na př.: „Přidělování stanovených dávek tuku jednotlivým spotřebitelům provádí se a prováděti se bude (!) následovně (!)“ místo: *Stanovené dávky tuku se jednotlivým spotřebitelům přidělují a budou se přidělovati takto.*

A konečně bývá v takových opisech i sloveso „státi se“, ku př.: „Vyhlášení dotyčného nařízení stane se jednak prostřednictvím denního tisku a pak (!) také Úředního listu“ místo: *Dotčené nařízení* nebo *Toto (ono) nařízení bude vyhlášeno jednak v denním tisku, jednak v Úředním listě...*

Kdo by neuznal, že ony věty s nežádoucně rozloženými slovesy po těch úpravách prohlédly jako vyčištěný zašlý obraz?

Spolu s tím zbytečným rozloženým slovesným vyjadřováním je v úřední češtině rozšířen návyk nahrazovat neurčitý způsob podstatným jménem, ponejvíce slovesným. Věta „Stanovení kontovacích dat přísluší x. oddělení“ je jeden z příkladů záliby ve vyjadřování jmenném tam, kde tento způsob vyjadřování nemá příčiny v povaze obsahu samého. Kdo si nenavykl myslit způsobem, který býval obvyklý v našich úřadech téměř před čtvrt stoletím, a kdo v něm nesetrvává, užil by v oné větě jistě neurčitého způsobu, neboť se v ní vyjadřuje děj přesně vymezený, individuální, nikoli děj pojatý obecně, jako je tomu na př. ve větě „Nemírné pití lihovin je zdraví škodlivé“. Tedy lépe: *Stanovit kontovací data přísluší x. oddělení.* Nebo jiný příklad: „Cizí příslušníci nejsou zbaveni povinnosti k předkládání cestovních pasů...“ Oč názornější je tato věta: *Cizí příslušníci nejsou zbaveni povinnosti předkládat cestovní pasy...!*

O malé dějovosti, ba neživosti úředních písemných projevů svědčí rovněž věty, v nichž se vyjadřuje hlavní myšlenka podstatným jménem slovesným a jím také začíná. Příklady: „Zlepšení hospodářských poměrů jest podle všech známek trvalé“ místo: *Hospodářské poměry se podle všech známek zlepšily trvale* nebo: *Všechno nasvědčuje tomu, že se hospodářské poměry trvale zlepšily.* „Stoupání kupních cen zboží se zastavilo“ místo: *Kupní ceny zboží přestaly stoupat* nebo *už nestoupají.*

A nyní aspoň jeden odstrašující doklad, jak neobratné, nelibozvučné, ne-li protivné je kupit několik podstatných jmen slovesných v jedné větě: „S výhradou odvolání udílí se svolení k vydání X. Y. povolení k provozování podomního obchodu.“

Mnoho už věru nechybělo, aby ta věta zněla takto: „S vyhražením (!) odvolání udílí se svolení k vydání X. Y. povolení k provozování podomního obchodování.“ Mohou být v takovéhle kostrbaté větě podstatná jména slovesná, jinak v jazyce potřebná, užívá-li se jich správně, funkčně oprávněna? V řeči opravdu české, nestrojené a nezakleté do úřední ztrnulosti, vypadala by ona věta asi takto: *Souhlasím (e)* nebo *Svoluji (Svolujeme), abyste X. Y. vydali povolení provozovat podomní obchod, ale s tou výhradou, že mu může být kdykoliv odňato,* nebo *až do odvolání* a p.

Když je takových abstraktních podstatných jmen slovesných místo konkretních neurčitých způsobů v některé úřední písemnosti mnoho, nelze se pranic divit, že nabobtná jako houba vodou a že je třeba hodně dlouho ji mačkat, než z ní všechna voda vyteče, t. j. než z ní prostý český občan vyždímá, co se mu vlastně ohlašuje nebo povoluje, ukládá nebo zakazuje.

Často také upřílišená snaha o stručnost svádí k tomu, že se myšlenka, která by mohla nebo měla být dobře česky vyjádřena celou větou, vyjadřuje pouhým větným členem; tak vzniká zase výraz abstraktní, někdy sice stručnější, ale často nečeský. Na př. místo: „K vyvarování se (!) dalším hromadným stížnostem (!) stran proti . . . (!) buďte dány podřízeným úřadům potřebné pokyny“ napsali bychom správně: *Abychom se vyvarovali dalších hromadných stížností na . . .* nebo: *Aby se předešly (zamezily) další hromadné stížnosti na . . .* nebo: *Aby se zabránilo dalším hromadným stížnostem na . . ., dejte podřízeným úřadům potřebné pokyny!* Nebo jiná věta: „Bez předběžného schválení návrhu na udělení mimořádné remunerace zaměstnancům podniku x ministerstvem financí (!) nelze jim tuto (!) vyplatiti“ místo: *Dokud ministerstvo financí neschválí návrh, aby zaměstnancům podniku x byla udělena mimořádná peněžitá odměna, nemůže jim být vyplacena, nemůžete (nesmíte) jim ji vyplatit.* Nebo: „Předmětem porady bude oprávněnost vznešeného (!) požadavku znovuzavedení (!) dvojité frekvence v úřadech“ místo: *Na poradě se bude jednat o tom, zda je oprávněn požadavek zavésti znovu dvojitou frekvenci* neboli *úřadování na dvojí zápřež* atp.

Mimo to má úsilí o domnělou stručnost na svědomí, že se do úřední mluvy — arci ne bez napodobení cizích vzorů — dostala rozličná nesprávná spojení, jako „v důsledku, důsledkem, z důvodu nebo z důvodů čeho“, „v pádu, v případě čeho“, „za příčinou, za účelem čeho“ atd. Ku př. místo „V důsledku (důsledkem) zrušení platnosti branného zákona nepodléhají . . .“ je

lépe: *Protože (Poněvadž) platnost branného zákona byla zrušena, nepodléhají* atd.; místo „z důvodů definitivního provedení likvidace“ lépe: *protože likvidace byla dokončena;* místo „v pádu nevyhovění žádosti N. N.“ lépe: *nebude-li vyhověno, nebude-li možno vyhovět, nevyhovíte-li, nebudete-li moci vyhovět žádosti N. N.* a pod. Tak bychom upravili i tuto větu z vyřízení žádosti: „Manželka žadatele musí však v písemném prohlášení dát svolení k srážení zbytku zálohy na služné z (!) jejích zaopatřovacích požitků (!) v případě ovdovění“, lépe: *Manželka žadatelova však musí písemně prohlásit, že svoluje, aby jí zbytek zálohy na služné byl srážen s jejích zaopatřovacích platů, ovdoví-li, kdyby ovdověla.* Nebo: „Za příčinou rekonstrukce a úpravy vozovky benešovské silnice v úseku od . . . do“, lépe: *Protože se bude obnovovat a upravovat* atd. nebo: *Vozovka na benešovské silnici se bude obnovovat a upravovat. Proto bude tato silniční trať na neurčito uzavřena.* Nebo: „Za účelem přesného stanovení rozdělení případného zisku, po případě za účelem rozhodnutí o úhradě případné ztráty“ atd., lépe: *Aby bylo možno určit, jak bude rozdělen zisk anebo jak bude uhrazena ztráta, vznikly-li jaké* nebo *budou-li jaké* atp.

Přestávám na těchto ukázkách kostnatého abstraktního vyjadřování v úředních písemnostech a odkazuji jednak na heslo „Abstraktnost slovního výrazu“ v Hallerově „Rukověti mateřského jazyka“, jednak na přednášku dr. Bečky „Vyjadřování slovesné a jmenné“, kterou proslovil loni v Kruhu přátel českého jazyka a která je otištěna v „Hovorech o českém jazyce“.

Václav Polák:

Oči u J. Zeyera.

Kdežto nám běžně stačí o očích určení, že jsou černé, hnědé nebo modré, zamýšlí se spisovatel a básník nad očima a snaží se vhodným epithetem nebo metaforickou zkratkou vyjádřit přesněji svou představu o barvě, lesku, tvaru, velikosti oka. Ano, oči jsou pro většinu spisovatelů tvůrčím problémem jako každá jiná věc, která se octne v ohnisku jejich zájmu.

Oči milované bytosti často básníkovi stačily k inspiraci. Vzpomínám namátkou jen na krásné verše Petrarcovy: *I begli occhi, ond' i'fui percosso in guisa; O dolci sguardi, o parolette*

*accorte; In quel bel viso ch'i'sospiro a pod.**) Připomenu ještě jenom roztomilou znělku Kollárovu (Slávy dcera I, 30): *Oči, oči! modré, milostivé, ó vy perly v květu rozvitém,* ačkoliv bych mohl ještě jmenovat básníky české i domácí, kteří se inspirovali očima.

„Oko — do srdce okno", říkává se. Nebude tedy nezajímavé zjistit, jak problém očí stylisticky zvládl ve svém díle Julius Zeyer, básník, který se tak často zmiňuje o pohledu očí, jak zjistíme jen letmým nahlédnutím do kterékoliv jeho knihy, a který v Trojích pamětech Víta Choráze tak výstižně popsal dojem vzbuzený pohledem něčích očí:

Tu pozvedla svých zraků.
Tak tedy viděl jsem ji! V oné chvíli
jsem nevěděl, zda krásná je, jen oči
jsem její viděl, jak vidíme slunce —
jsme oslepeni, jenom plamen šlehá
nám celým tělem. Vida tyto oči,
já věděl jsem, že duši moji pijou,
a zdá se mi, že jsem si: běda! šeptal...
že bled jsem byl jak mrtvý, to jsem cítil.
Mráz ovál tvář mi, čelo moje vlhlo,
jak vlhne v agonii chladným potem.
A ona na mne zřela, jak jsem zříti
zrak nikdy neviděl... Ó, nevýslovně!
Snad lekla se mé zsinalosti pouze,
když tváří v tvář jsme zde tak sami stáli?
Proč ale tak ty zraky duši pily
mou ubohou, proč přede mnou tak stála
jak kamenná, a přece jako z plamů...

Už z této ukázky vidíme jasně, že Zeyera lákala v pohledu očí nejvíce představa ohně, a proto ji rozvádí v nesčetných variacích. Představa ta je obecným majetkem evropského člověka. Je běžná nejen u nás, nýbrž i v jiných literaturách. Tak na př. G. Apollinaire vkládá v básni La Loreley (Alcools) do úst Lorelei slova: *Mes yeux ce sont de sourdes flammes et non des pierreries.***) Plamen, záře v očích je básníkovi něčím živým, něčím docela jiným než chladný a mrtvý lesk drahokamů.***)

---

*) Krásné oči, z nichž jsem byl na místě zasažen. Ó sladké pohledy, ó slůvka lichotná! V onom krásném zraku, po kterém vzdychám.

**) Mé oči, to jsou skryté plameny a ne drahokamy.

***) V tomto článku jsem vedle vlastních výpisků z celého díla Zeyerova částečně použil i některých dokladů z rukopisné st. práce Miluše Machátové „Sémantika básnické řeči Julia Zeyera v jeho dílech prosaických" (Praha 1931), která mi byla zapůjčena laskavostí p. univ. prof. dr. V. Šmilaura, ředitele slov. semináře české Karlovy university v Praze. Kromě toho mi cenné služby prokázal lístkový materiál kanceláře Slovníku jaz.

Zeyer představu očí vyjadřuje slovy *oko, oči, očka, hled, pohled, zrak* a pod., ale také někdy celým výrazem slovesným: *hleděla na mne jako večernice* a p.

Světlo, žár vycházející z očí byly Zeyerovi věcí dobře smysly vnímatelnou, jak ostatně svědčí v J. M. Plojharovi:

A zdálo se mu, že všechny ty zlaté paprsky, které se tam chvěly, nepocházely ze slunce svítícího venku nad campagní za spuštěnými stóry, ale přímo z jejích, z Catermininých zraků.

Zeyer zde jako prvotní, původní představu vížící se k očím zdůrazňuje lesk, třpyt. Všimněme si tedy nejprve, jak vyjadřuje lesk očí. S touto představou se vyrovnává metaforami substantivními, v kterých metaforická představa žáru, plamene, blesku tkví v podstatném jméně, nebo metaforami slovesnými, v kterých zase sloveso zachycuje představu hoření, plápolání. Proto se potkáme tak často v jeho knihách s *ohněm, požárem, žárem, září, paprsky, jiskrami, bleskem očí.* Zdůrazňuje tu nejen vjemy světelné *(zář, paprsek, jiskru, blesk),* nýbrž i tepelné *(oheň, požár, žár).* Na to se váží slovesné metafory *oči planou, svítí, hoří, září, jiskří,* ale i *šlehají, žhnou* a p.

I.

Jak září temně oheň jejích zraků. Báje Šošany. — Temný oheň těch nyvých, vlahých očí. Stratonika. — Náhle ale otevřela oči dokořán, i zaryly se lijákem ohně v tvář mandarinovu. Zrada v domě Han.

Temný požár sklopených očí sýlal dlouhé paprsky nocí řas. Tři legendy o krucifixu.

Nemohl snésti tklivého žáru zasmušilého jejího oka. O. Černyšev.

Jakási tajeplná, nikdy před tím nevídaná zář očí. Dobrodružství Madrány. — Oči jeho měly takovou zář, jako by zíraly, kam zrak lidský nedozírá. Kristina.

Paprsek z jeho oka vznítil ve mně porozumění. Opálová miska. — Ten snivý paprsek v jejím zraku. J. M. Plojhar.

Terezita, které se mladý Valencián při jiskrovém dešti jejích očí příliš chladným zdál. Dobrodružství Madrány.

(Šlehla) tu ženštinu bleskem zničujícího pohledu. O. Černyšev. — Madrána zachvěla se před fanatickým bleskem žhoucích jejích očí. Dobrodružství Madrány. — A mezi tou řečí sýlal blesky svých vášnivých zraků. Donato a Sismonda. — Byly hnědé její oči slzami naplněny, v kterých se modré jejich blesky čarovně lámaly. Ibid. — A zářivé její zraky jej porazily bleskem svým a hloubkou i temností. Gompači a Komurasaki. — A blesky jejího zraku oslňovaly jako slunce a rozjařovaly jako víno. J. M. Plojhar.

českého, hlavně při hledání, jak je ten neb onen básnický obrat v naší literatuře rozšířen. Neuvádím všechny doklady, které mám k disposici, aby má práce příliš nevzrostla. Z téhož důvodu uvádím citovaná místa jen názvem spisu.

II.

Ruce jeho sevřely se v pěsti, oči zapláły. Duhový pták. — Zraky její zapláły v nenávisti divoké. Asenat. — Oči její plály, ba sálaly. Dům u tonoucí hvězdy. — Velké její oko smutně zaplálo. O. Černyšev. — Oko tak tklivě, tak výmluvně plálo. Dobrodružství Madrány.

Čarodějné její oči svítily mu v tvář. J. M. Plojhar. — Oko jeho svítilo divoce. Jeho svět a její. — Oko zasvítilo jiskrněji. O. Černyšev. — Oko její zasvítilo nevýslovně snivě, nevýslovně smutně. Ibid. — Oči její zasvítily příšerně. Amis a Amil. — Klidné jeho oko svítilo tak vlídně. Opálová miska. — Oči její zasvítily temněji naň. Gompači a Komurasaki. — Se září v očích, která krásněji svítila než blankyt. Sníh ve Florencii. — Oči její zasvítily podivně. V soumraku bohů.

Dvě světlomodré oči zahořely na něj. Vánoční povídka. — Otrokyně, jejichž zřítelnice závratně černé z modravého smaltu bělma očí hořely. Rustem a Sohrab. — Temné její zraky hořely modře. Donato a Sismonda. — Oko její zahořelo nadšeně. Opálová miska. — Oči její hořely horečně. Stratonika. — Oči jeho hořely horečně. Dům u tonoucí hvězdy. — Oči její hořely jako požáry. Vůně. — Zrak hořel unyle, hvězdně pod závojem. Poesie.

Dlouhé její oči mandlového tvaru září pod vysoko klenutým obočím. Dobrodružství Madrány. — Velké její oči zazářily nyní plně jako poledne. J. M. Plojhar. — Oči jeho zazářily nadpozemsky krásně. ibid. — Oči její zářily hvězdně. Stratonika. — Zraky Thjostolfovy zazářily vášnivě. V soumraku bohů.

Oko její se zajiskřilo. O. Černyšev. — Veselé jeho oči zajiskřily se. J. M. Plojhar.

A oči její sršely. J. M. Plojhar. - Zraky jeho hrozivě zasršely. Z papíru na kornouty.

Zraky její hasly. Asenat.

Ze zraků jeho sálalo to jako plamen. V soumraku bohů. Oči její plály, ba sálaly. Dům u tonoucí hvězdy.

Z dokladů jest vidět, že Zeyer nezůstává k očím a pohledu akademicky chladný. Ví dobře, že prudký lesk očí je způsobován pohnutím mysli, a toto pohnutí obyčejně blíže karakterisuje příslovečným výrazem: *oko plane smutně, výmluvně, v nenávisti divoké; svítí vlídně, horečně; září plně, vášnivě; srší hrozivě* a p. Adverbiálním výrazem u slovesa zachycuje i jemné odstíny, které nemůže vyjádřit slovesem: *oko* nebo *oči svítí divoce, jiskrně, příšerně, temně, krásně, podivně; hoří modře, unyle, hvězdně, jako požáry; září nadpozemsky, krásně, hvězdně* a pod.

Z těchto slovesných metafor vytvořil Zeyer často metaforická epitheta, a zná tedy *oči planoucí, plamenné, plné plamenů, ohnivé, žhoucí, zářivé, palčivé.* Doklady:

Zrakem, planoucím nejhlubším opovržením. Xaver. — Hleděla mu přímo do očí zrakem tak planoucím, že se mu zdálo, že oheň mu šlehá obličej. V soumraku bohů. — Plamenné jeho oči na ni sálaly. Sestra Paskalina. — Jeho oči, plné plamenů vášně. Večer u Idalie. — Ohnivé ty smělé zraky. Vůně. — Fanatickým bleskem žhoucích jejích očí. Dobrodružství

Madrány. — Zářivé její zraky. Gompači a Komurasaki. — Oči měla hluboké a zraky palčivé, jak uhel řežavý. Legenda z Erinu.

Obyčejně však slovesnou metaforu hoření, planutí Zeyer rozvíjí podstatnými jmény, která jsme poznali už také jako základ metafor substantivních: *oči šlehají blesky, plameny, požáry; hoří plamenem, planou ohněm, dobrotou; srší blesky, jiskry, svítí ohněm, barvou temných violek, nepokojem, rozechvěním; září dobrotou; sálají paprsky; dští plameny; metají oheň; vrhají jiskry a plameny; házejí blesky* a pod. Doklady:

Oči její šlehaly blesky. O. Černyšev. — Z oka vyšlehl ještě jednou blesk. Ibid. Oči šlehající violové blesky. Amis a Amil. — Z oka jejího zašlehl blesk. Dobrodružství Madrány. — Z očí jí šlehaly náhle blesky. Gdoule. — Z jejího oka vyšlehl vzdorný blesk. V soumraku bohů. — Oči jeho šlehaly plameny. J. M. Plojhar. — Oči její šlehaly plameny. Stratonika. — Oči její šlehaly požáry. Vůně. — Paprsky z těch očí šlehly Jana Marii přímo do zraků. J. M. Plojhar. — Dlouhé modravé paprsky z nich (očí) šlehaly. Aleksej. — Blesk nenávisti šlehl z nich (očí). Obnovené obrazy.

Oko zahořelo vášnivým plamenem. Duhový pták.

Zraky jeho široce rozevřené plály ohněm divně horečným. Dům u tonoucí hvězdy. — Vzrušený jeho zrak plál nadšením. Opálová miska.

Vlahé, snivé její oči seršely nyní blesky nevole. Dobrodružství Madrány. — Z temnohnědých zraků vysršel modrý blesk. Donato a Sismonda. — Z očí jejích sršely jiskry. Jeho svět a její. — Jiskry z něho (oka) sršely. Z papíru na kornouty.

Zraky Silvanovy svítily ohněm, který mě znepokojoval. Vertumnus a Pomona. — Oči jeho teď svítily zvýšenou září v horečce. Dům u tonoucí hvězdy. — Oči její svítily sladce barvou temných violek. Amis a Amil. — Oči její svítily nepokojem a rozechvěním. Dobrodružství Madrány. — Ďábelské jeho oči zasvítily brutální náruživostí. Ibid.

Oko její věčnou zářilo dobrotou. Miss Olympia. — Hnědé její oko, v němž jakési modravé světlo plálo, zazářilo na něj dojímavou dobrotou. O. Černyšev. — Oči jeho tmavé zářily kouzlem záhadného smutku. Tři legendy o krucifixu.

Velké její oči sálaly modravé paprsky. J. M. Plojhar. — Oči sálaly dlouhými paprsky. Ibid.

Oči její suché dštily plameny. V soumraku bohů.

V tom oku, které mrazilo, a přece oheň metalo. Dobrodružství Madrány. — Šílený její zrak vrhal jiskry a plameny. Darija. — Oči její házely blesky. Opálová miska.

Zde Zeyer následuje starší českou literaturu, neboť touž metaforickou představu můžeme doložiti i z děl jiných spisovatelů v takovém množství dokladů, že by vysvitl ještě více její charakter literárního klišé. Náš autor ji rozvádí do neobyčejné jemnosti a tím se obratně vyhýbá jisté všednosti a banálnosti, které by jinak při tomto metaforickém obratu jistě neunikl.

Charakter tohoto běžného literárního klišé ukážeme zde aspoň na jedné substantivní metafoře, vycházející z představy

blesku v očích. Tak *blesky z očí šlehají, srší, v očích blesky září, jiskří, svítí, hoří, planou, hasnou mdlobou, oko blesky metá, vysílá, sype* (srov. obdobnou představu u franc. básníka A. Samaina, který ve sbírce Au jardin de l'Infante praví: *Ses yeux fauves dardent l'éclair* — „metají blesky"), jak názorně ukazují tyto doklady:

Hálek: Z oka šlehá černé zrady blesk. — J. Neruda: Okem šlehl blesk nevýslovné zášti. — J. Š. Baar: Blesk vyšlehne z černých, žhavých očí. — V. Nebeský: Z očí blesky šlehaly. — P. Chocholoušek: Z divokých blesků, vyšlehujících z očí jeho. — B. Janda: Veselý blesk vyšlehl Městeckému z oka. — G. Pfleger: Oko vpadlé šlehalo blesky duševnými. — G. Pfleger: Co znamená ten hněvný blesk, jenž právě mladíkovi zašlehnul v zraku. — J. Rubeš: Pod velikým černým obočím se koulely z temných dolíků vpadlé velké oči, z nichžto po chvílích plamenné blesky vyšlehovaly, jako blesky z vyhořující sopky. — K. Hladík: Na blesky vyšlehující z jeho pohledů odpovídala vždy slušným laskavým pohledem. — K. Klostermann: Z očí šlehaly blesky spravedlivého hněvu. —

J. Arbes: Z mžouravých oček sršely blesky jízlivosti. — E. Krásnohorská: Viděla oko jeho sršící blesky zpod klobouku. — K. Klostermann: Z jeho očí sršely blesky: — V. Hálek: Jemu srší z oka blesk. — J. Herben: Tekle sršely blesky z očí. — J. Vrchlický: Zrak sršel blesky. — J. K. Tyl: Blesky sršely ze zraků Vipertových. — K. Světlá: Denně sršely safírové oči jeho manželky hroznějšími blesky.

J. Durych: Tu blesk vzdoru se jí zaskvěl v očích. — J. Štolba: Blesk radosti zazářil z očí Rozininých. — V. K. Klicpera: Pindarovi se blesk radosti v očích zajiskřil.

R. Mayer: Z očí mu blesk radostí svítal. — S. Čech: V očích blesky svítily mu divé vášně. — A. V. Šmilovský: Pod ním (čelem) blesků dvé zasvítí. — K. Rokyta: Blesk očí svítil. — K. Světlá: Zasvítil v jejím oku blesk škodychtivého triumfu.

J. S. Machar: Má milá přišla, v očích smavých jí radosti blesk jasně plál. — A. Sova: V jeho očích vzplál blesk. — J. Vrchlický: Blesky důvěry mu z očí plály.

E. Krásnohorská: Hled hochův sálal bleskem hněvu.

J. E. Vocel: Oka blesk mu mdlobou zhas'. — G. Pfleger: Zhluboka oddechl a dívaje se zrakem, v němž blesky hněvu dohořívaly, pravil. — J. Vrchlický: Já vidím blesky hořeti v tvém zraku. — A. Heyduk: Víť dobře, v oku bleskův ohnivých že hoří zdroj.

J. Vrchlický: Blesk za bleskem se řítí z jeho oka. — J. E. Vocel: Šedivý vous v divém poměru měl se k temným zrakům, z nichžto chvílemi strašlivé blesky vyrážely. — A. Heyduk: Blesk sjížděl mu skrz řasy. — A. Jirásek: Blesk jeho oka stihl mladou manželku. — K. Sabina: Zahřměl, blesky hněvivé z očí na chasníka sypaje.

J. Červenka: Čekám pokojně, kdy zasáhne mě blesk tvých očí. — K. Světlá: Mlynář rozpačitě zabručel, zasáhnut jsa blesky hněvu z jejích jindy míruplných očí sršícími. — B. Kunětická: Omráčil ji z jeho oka na ni namířený blesk. — E. Špindler: Z tvých očí palné blesky zapadly v duši mou.

J. K. Tyl: Plamenné blesky z očí dívčiných zabodaly se palčivě do jeho prsou. — B. Němcová: Z té nevinné milostné tváře zasvitlo knížeti tmavohnědé oko, jehož blesk duši jeho co střela projel.

K. Světlá: Bojácně klopila zrak před blesky, které jeho oči metaly. — S. Čech: Oko blesky metalo. — Ž. Podlipská: Zdeňčiny oči metaly blesky hněvu. — S. Čech: Dvé očí tmavomodrých směle do světa své blesky vysílá. — J. Vrchlický: Jan sypal blesky hněvné ze zřítelnic. — J. Vrchlický: Blesky hází z očí. — A. V. Šmilovský: Vystřelil jen takový blesk hněvu do brejlí pana okresního. — G. Pfleger: Z jeho zraků vyletěl blesk na starce. — K. Sabina: Proč zasmutnělé oko tvé na mne míří blesky své.

J. Vrchlický: Blesk jeho očí všechny oslepí. — E. Špindler: Žhavými blesky modré oči zdobíš. — E. Špindler: Pod černým vlasem oko skrylo své blesky žhavé. — S. Čech: Obočí k očí bleskům sivou sklání chmuru. — G. Pfleger: Ty blesky oka k nadšení mně kynou. — E. Krásnohorská: Upjatý blesk modrých očí.

Tato představa blesku v očích, tak obvyklá v české literatuře, vychází ovšem ze vnímání lesku očí, který jest tím větší a zřetelnější, čím jsou oči zapadlejší a duhovky jejich temnější. Obyčejně se objevuje při silnějším citovém zaujetí nebo vzrušení, a proto romantickému spisovateli, jakým byl Zeyer, jsou oči stálým barometrem nálady hrdinů. A zejména prudší hnutí mysli a afekty promítá spisovatel v metaforické obrazy očí. Proto také Zeyer hovoří *o blesku uražené pýchy, zášti, o záblesku nenávisti, o plamenech vášně,* které *v očích planou, šlehají, sálají, září a svítí.* Přibráním očí k zobrazení vnitřních duševních stavů budí autor v mysli čtenářově představu mnohem konkretnější, zejména je-li ještě podporována metaforickým užitím slovesa, jako je tomu v těchto dokladech:

Blesk očí uražené pýchy vyjel jí zpod zakaboněného čela. Amis a Amil. — Zároveň vyletěl jí blesk zášti a opovržení z očí. J. M. Plojhar. — Vyšlehl z očí nemocného divoký záblesk nenávisti. Ibid. — A oči jako noc, a plameny mé vášně šlehaly z nich. Vertumnus a Pomona. Srov. též doklady uvedené výše. (Příště ostatek.)

Eugen Knap:

Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

Jen zřídka se užívá opětovacího slovesa *lézati* a opakovacího *lézávati.* Příd. jméno *lezavý,* „zvolna, ale vytrvale pronikající (o chladu)“, i podst. jméno z něho odvozené *lezavost* se píší s krátkým *e.* Zčeštěný latinský lékařský termín *léze,* 2. pád *-e,* „porušení, úraz, porucha, poranění“, píše se foneticky, s *é* a *z.* U podst. jména *lež* udává PS. jen 2. pád *lži*; z toho vyplývá, že PS., stejně jako dosavadní Pravidla, nepřipouští tvar analogický podle vzoru *duše* l ž e (v 2. pádě jedn. čísla a v 1. a 4.

pádě čísla množ.); podle nových Pravidel je v 3. p. mn. č. *lžím,* v 6. *lžích,* v 7. *lžemi.* U zdomácnělých slov francouzského původu *ležérní,* „nenucený, lehkomyslný, nedbalý", *ležérně, ležérnost,* jak píší Pravidla, zaznamenává PS. i psaní *ležerní, ležerně, ležernost,* s krátkým *e* jako v cizích slovech nezdomácnělých. Pravidla však mají i budou mít jen tvar s *é, ležérní.* U hesla *ležeti* připomíná PS., že rčení n ě c o m i l e ž í ve významu „hodí se mi, líbí se mi, vyhovuje mi" je nečeské, na př. „to zaměstnání mi l e ž í" místo „líbí se mi, vyhovuje mi." Výraz „to leží (spočívá) v mé povaze", káraný v posledním vydání matičního Brusu, není v dokladech PS. vůbec uveden. U slovesa *lháti* udává PS., že běžné a správné jsou v jazyce spisovném tyto présentní tvary: 1 .os. jednot. č. přít. času *lžu,* 3. os. množ. čísla *lžou* (nikoli l ž í, které uvádějí ještě jako vedlejší tvar Pravidla), přech. přítomný však *lha, lhouc, lhouce* (nikoli pravidelný tvar l ž e, l ž í c, l ž í c e, který jediný dosud připouštěla Pravidla). Tvary l h u, l h o u, novotvary vzniklé mylnou analogií, považuje PS. za archaické. *Lhostejný* znamená „netečný, nevšímavý, apatický", užívá se ho tedy správně, mluvíme-li o lidech. Nečesky se ho užívá ve významu „nezajímavý, bezvýznamný, nehodný povšimnutí"; PS. o tom poznamenává, že to je napodobení cizího jazyka. Nečeské jsou tedy výrazy: Mluvili l h o s t e j n é věci (spr. *bezvýznamné*). Jeho osud mu je l h o s t e j n ý (spr. *nezajímá ho*). Ten člověk mi je l h o s t e j n ý (spr. *nezajímám se oň, nemiluji ho*). To mi je l h o s t e j n é (spr. *jedno*). Kvantitou se lišicí tvary téhož slova *lhota* a *lhůta* se liší významem; *lhota* znamená výsadu, dočasné osvobození od břemen při zakládání středověkých osad (odtud častý název našich vsí), *lhůta* značí stanovenou dobu, čas na něco vyměřený, termín. Příd. jméno k němu je *lhůtní* (lhůtní kniha v účetnictví), v právnické terminologii *lhůtový* (lhůtový zákon). Francouzské slovo *liaison* (vysl. liézon) jako gramatický termín s významem „vázání, spojování slov ve výslovnosti" je rodu středního a nesklonné. S významem „přátelský, milostný poměr" je řídké a skloňuje se; je buď rodu mužského, *liaison,* 2. pád *-u,* nebo rodu ženského, *liaisona,* 2. p. *-y.* U podst. jména *liana,* „tropická popínavá rostlina", zaznamenává PS. i řídký tvar rodu muž. *lian,* 2. p. *-u* (dokládá jej z Vrchlického); PS. píše to slovo i jeho odvozeniny jako Pravidla jen s krátkým *a.* Podst. jméno *líbánky* je zpravidla rodu ženského, 2. p. *-nek;* vedle něho však uvádí PS. i tvar rodu mužského *líbánky,* 2. pád *-ů,* ovšem s poznámkou, že je řidší. Jak PS. zvláště poznamenává, jsou vazby n e c h a t i, n e c h á v a t i, d á t i, d á v a t i

s i n ě c o líbit nečeské; vznikly napodobením jazyka nám cizího. P. S. je vyjadřuje slovesy *libovati si, dovoliti, strpěti něco.* Nečeský výraz „t o s i d á m l í b i t“ nahrazuje výrazem *„to se mi líbí, to je dobré“.* Ve významu „ráčiti“ je sloveso *líbiti* už zastaralé. Bez zvláštního poznamenání nechává PS. četná složená podstatná jména, jejichž prvním členem je kmen přívlastkového příd. jména *libo-,* na př. *libovůle,* „samovolnost, svévole, zvůle“, *libozvuk,* „lahodný souzvuk, libozvukost“; u jiných poznamenává PS., že to jsou archaismy, na př. *liboháj, libosad,* „park“, *libohrádek, libostan, libostánek,* „besídka, pavilon, altán“, *libomrav,* „uhlazený způsob společenský“, *libomudrc, libomudřec,* 2. p. libomudrce, „mudrc, filosof“, *libovláda,* „samovláda, absolutismus“, *libozpěv,* „líbezný, příjemný zpěv“; u jiných zase, že to jsou slova řídká, zpravidla básnická, a to ze starší doby: *libodech, libovůně,* „líbezný dech, vůně“, *libohlas,* „líbezný hlas“, *libochuť,* „milá, příjemná chuť, *libozněni,* „příjemné znění.“ Slovo *libostrom* je uměle utvořený termín botanický; znamená rostlinu známou spíše pod cizím jménem filodendron. Také některá příd. jména téhož typu PS. uvádí bez poznámky, na př. *libošumný.* U podst. jména *líce,* 2. pád líce, podle vzoru „moře“ (rodu středního, který jediný Pravidla pokládala za správný), uznává PS. za spisovný i tvar rodu ženského *líc(e),* 2. p. *líce* podle vzoru „duše“. Zdrobněliny jsou ovšem jen rodu středního, *líčko* a řídké expresivní *líčinko.* Shodně s Pravidly uznává i PS. slovo l í c e ň, „líčení (t. j. slohový útvar)“ za chybné (vzniklo mylným čtením starého textu). Zkrácený tvar *licenc* místo spisovného *licence,* „úřední povolení jistých výkonů živnostenských“, je dialektický, nespisovný; majetník takové licence se jmenuje *licencionář.* Příd. jméno k slovu *líce* je *lícní;* tvar *lícný* je zastaralý. Podst. jméno *ličidlo* s významem „kosmetický prostředek ke zkrašlování pleti“ nebo „divadelní pomůcka herců k vytvoření masky“ krátí kmenové *-i-* podle známého pravidla, avšak totéž slovo s významem „nástraha, léčka“ má kmenovou slabiku nezdlouženou, *líčidlo.* Příd. jména jsou utvořena jen od tvaru *ličidlo: ličidlový, ličidlovitý (ličidlovité,* čeleď rostlin bezkorunných, Phytolaccaceae). Podst. jména činitelská *ličitel,* „kdo líčí“, *ličitelka* mají kmenovou slabiku krátkou. Sloveso *líčiti,* zřídka i *léčiti,* „dělati nástrahy, léčky“, které vzniklo neporozuměním místo původního *líceti* (na ptáky), uznává PS. proti Pravidlům za slovo spisovné. Podst. jméno *lidé* skloňuje PS. stejně jako Pravidla; uvádí však také skloňění jeho hypokoristických zdrobnělin, *lidičky* a *lidinky,* jež jsou obě rodu mužského, ale ve většině pádů se skloňují podle

vzoru „žena“; 1. pád *lidičky,* zřídka i *lidičkové* nebo *lidičci,* ostatní pády *lidiček, lidičkám, lidičky, lidičkách, lidičkami.* Podobně se skloňuje i *lidinky, lidinek, lidinkám, lidinky, lidinkách, lidinkami.* Vedle běžného spisovného tvaru *lidumil, lidumilka, lidumilný, lidumilně, lidumilnost* uvádí PS. i řídké tvary *-o-, lidomil, lidomilný, lidomilně* atd., pak i málo se vyskytující tvary *lidumilovný, lidumilovnost, lidumilý* (s týmž významem) i archaické tvary *lidmil, lidmilovný, lidmilovnost* (doložené z Havlíčka a z Riegra). Také spřežka *liduprázdný* se vyskytuje tu a tam ve tvaru složeniny vlastní *lidoprázdný,* také *liduprázdnost* i (zřídka) *lidoprázdnost.* Podst. jméno *ligrus,* název hospodářské rostliny vičence obecného (Onobrychis sativa), má v 2. pádě tvar *ligrusu;* příd. jméno k němu je *ligrusový* (ligrusové pole). Člen řádu redemptoristů se nazývá *liguorián* nebo *ligurián;* obojí tvar mají i odvozeniny, *liguoriánský* vedle *liguriánský, liguoriánství* i *liguriánství.* Slovo *lícha,* „úzký pruh pole“, vyskytuje se i v tvaru *líha. Licha,* s krátkým *i,* znamená „lichý počet“. Opětovací sloveso *léhati* se píše i *líhati,* ale opakovací sloveso k němu vedle *líhávati* je *lehávati* (s krátkým *e*); tvar *léhávati* je podle PS. poněkud zastaralý. Zařízení k umělému líhnutí drůbeže se nazývá *líheň,* 2. p. *líhně,* nebo *líhnice,* 2. p. *-e.* Bez poznámky přijímá PS. do spisovného jazyka také několik složených podst. jmen, jejichž první částí je adjektivní kmen *licho-: lichohrozen* (= květenství podobné hroznu, *nepravý hrozen*), *lichoklas* (= květenství podobné klasu, *nepravý klas*), *lichookolík* (= květenství podobné okolíku, *nepravý okolík*), *lichostarček* (rod rostlin z čeledi složnokvětých)*), *lichopřeslen* (= květenství podobající se přeslenu), vesměs botanické termíny, pak řídký básnický výraz *lichosláva* (= nepravá, marná sláva). Slovo *lichotka* má i podobu *lichůtka.* Slovo *liliputanismus,* „trpaslictví“, píše se s krátkým *a*; jiné odvozeniny slova *Lilipután* (= trpasličí obyvatel vybájené země Liliputu) a *lilipután* (= osoba zrůdně malého vzrůstu nebo uměle vypěstované malé zvíře) se však píší s *á* dlouhým. *Lillit,* mineralogický odborný název druhu leptochloritů, píše se s dvěma *l.* Slovo *limbus,* „předpeklí“ nebo „okraj děleného kruhu měřicích geodetických nástrojů“, má v 2. pádě tvar *limbu.* Nominativ *limb* se vyskytuje jen v řeči básnické (s náboženským významem „předpeklí“). Slovo *limetta,* „druh nasládlého citronu“, píše se s dvojím *t*; příd. jméno je *limettový.* Nejběžnější druh citronů k nám dovážený se jmenuje *limon* nebo, a to řidčeji, *lemon* (*li-*

---

*) Erechthites, podobný starčeku; německy „falsches Kreuzkraut“.

moun a *lemoun* jsou tvary dialektické); na označení citronovníku se však užívá jen tvaru *limon*. Podomní obchodník s citrony se dialekticky také jmenoval *limonář* nebo *lemonář*. Příd. jméno zní *limonový* i *lemonový*. Slovo *limusina* (uzavřená karoserie automobilů nebo takový automobil) se píše s *u* a s *s*, které se ovšem vyslovuje *z*. Anglický sportovní termín *line* (vysl. lajn), „čára ohraničující hřiště", má i tvar *lina* (vysl. *lajna)*. Běžné sloveso k němu *linovati* (vysl. lajnovati) však v PS. uvedeno není.

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

Feudum a fiskus.

Etymologie slova *fiskus* (státní pokladna, erár) je zcela jasná. V latině znamenalo *fiscus* pletený košík, zvláště pak košík, v němž se uchovávaly úspory římských vojáků, a dále znamenalo ony uschované tam peníze; z toho se už v Římě vyvinul význam „císařská pokladna". Je to tedy vývoj podobný tomu, který máme v slově *budžet:* zdrojem tohoto francouzsko-anglického slova je latinské *bulga*, kožený pytel. Ve středověku patří slovo „fiscus" k oficiální právnické terminologii; od XVI. stoletj pak proniká do národních jazyků.

Slovo *feudum* (léno) je středověké polatinštění starofrancouzského *feus*. To vzniklo podle dosavadního názoru z franského (germánského) předpokládaného *fehu* (dobytek, Vieh) nebo ze složeného *feh-ôd* (vytvořeného podle předlohy *al-ôd*). Právník Hermann Krawinkel sebral ve zvláštní knize (Feudum, Jugend eines Wortes, 1931) pečlivě všechny staré doklady obou těch slov a došel k překvapujícím výsledkům: slova *feudum* se v nejstarší době na franské půdě neužívalo; vzniklo v jižní Francii, ale tam se neříkalo „fehu", nýbrž jen „bestia". A dále: v nejstarší době má obojí slovo, *fiscus* a *feus* (z něhož se vyvinulo *feudum*), stejný význam, ba někdy se obě ta slova přímo střídají. Znamenají „korunní zemi, korunní daně, poklad", od IX. století pak vůbec „nájemnou půdu, kus země". Nemělo tedy slovo *feus* původně s feudálním systémem co dělat. Z toho vyplývá naprosto logicky poznání, že *feus* je jen lidová forma k odbornému *fiscus* a že teprve později proniklo v polatinštěné formě *feodum* (utvořené podle *allodum*, nemovitý majetek bez lenního závazku) do řeči odborné, nabývajíc při tom významu nám dnes známého.

Romanista E. Lerch (Romanische Forschungen 54, 1941, 437-444) přezkoumal tyto výklady a zjistil zajímavý rozpor: stará, linguistická etymologie se rozbila o věcné potíže a je v dosavadní své formě nemožná; nová, právníkova etymologie je věcně podložena velmi dobře, ale naráží na potíže hláskové. Z *fiscus* by se totiž ve staré francouzštině bylo vyvinulo *feis*, v provencalštině *fes, fesc,* ne však *feus*. Musíme proto hledati nějaké řešení kompromisní. Nejpravděpodobnější se zdá Lerchovi, že se tu smísila dvě slova, *fes,* znamenající půdu, a *feu, fieu,* znamenající dobytek, majetek; to nevzniklo ovšem z francouzského *fehu,* nýbrž z visigotského *faíhu*. Nové slovo, vzniklé z tohoto křížení, přijalo z *faíhu* formu, z *fiscus* pak význam.

Kalifornie.

Od polovice minulého století se těší Kalifornie zvláštní pověsti. Nález bohatých ložisek zlata po r. 1847 způsobil kovkopskou horečku a romantika hledačů zlata rozněcovala i mysli Evropanů. Slovo Kalifornie se stalo označením novověkého eldoráda, země pohádkového bohatství a nekonečných možností. Zvláště pěkné doklady tohoto chápání nacházíme u Jana Nerudy. Ve feuilletonu o pražské hantýrce v Času 1861 píše: „František (t. j. čtvrt na Františku) je vůbec pravou Kalifornií pro nové české výrazy a formy, pokryt pravěkou půdou, z níž bujně a prvotně pučí pestré a obrovské kvítí hantýrkovité“, a v jiném feuilletonu tamtéž (1864) konstatuje, že někdy „jediný člověk . . . odkryje netušené dříve Kalifornie komiky.“ Kalifornie je nesmírné bohatství: proto se u Zákrejse r. 1867 označují nákladné choutky manželčiny jako „věci, na něž by pan manžel musil míti Kalifornii“. Sládkův překlad „Kalifornských[1]) povídek“ Bret Hartových r. 1874 známost Kalifornie ještě rozšířil: velký, úspěšný a výnosný podnik mladého českého měšťanstva, vybudování Královských Vinohrad, byl označen za „Českou Kalifornii“. Ale ani později, když sláva kalifornského zlata byla zatlačena slávou zlata australského, aljašského a jihoafrického, nezanikla sláva Kalifornie; dnes Kalifornii známe jako zemi skvělých přírodních krás, zemi petrolejářů, zemi vysoce vyspělého ovocnářství a — zemi filmu.

---

2) Titul této knihy dopomohl tuším k definitivnímu vítězství adjektivu *kalifornský* nad konkurenčními podobami *kaliforniánský* 1819, *kaliforenský* 1846 (Presl), *kalifornický* 1862, 1874. *Kalifornský* se vyskytuje v Zapově Všeobecném zeměpise III, 440 (Kalifornský záliv); od r. 1874 je podobou jedinou.

A tato podivuhodná země má také jméno s podivuhodnými osudy. R. 1917 zjistili ve zvláštní knize profesoři kalifornské university Putnam, Priestley a Reed (jejich zkoumání doplnil 1922 belgický učenec A. Carnoy), že Španělé, kteří Kalifornii objevili r. 1533, přenesli na ni jméno Califerne, které znali z rytířského románu „Amadis di Gaula“ a z hojné epigonské literatury na něj navazující. „Amadis“ převzal toto jméno legendární země z francouzské „Chanson de Roland“. V něm běduje Karel Veliký nad smrtí Rolandovou a vyslovuje zlou předtuchu, že nyní, když padla jeho nejsilnější opora, vzbouří se proti němu podrobené národy a také „e cil d'Affrike e cil de Califerne“ (verš 2924). A. Carnoy se domníval, že je to slovo původu perského, znamenající „hora ráje“. H. Grégoire v posledním sešitu Bulletinu Královské belgické akademie XXV, 210—273, však zjišťuje, že žádné takové slovo v perštině neexistuje. Místo toho podává výklad nový. Do „Chansonu“ přešla v množství dosti značném jména osad a krajů v západním Řecku, jichž dobyl na svých výpravách proti Byzanci (1081 a 1085) dobrodružný apulský vévoda Norman Robert Guiscard, který se brzo stal pro rodící se rytířstvo legendární postavou, předchůdcem výprav na Východ. Řecké Bouthrenton se objevuje v Chansonu jako Butentron, Orikos jako Jericho atd. A Califerne není nic jiného než jméno *Kefallenie,* největšího z t. zv. ionských ostrovů (na východ od ní leží Ithaka); to bylo poslední území, jehož Robert před svou smrtí dobyl. Jméno Kefallenie je antické; dali mu je jeho obyvatelé, Kefallenové (uvádění již v Odysseii). Původ jejich jména však znám není.

Mandel,

„ustálená početní míra patnácti kusů při počítání některých věcí (na př. snopů, povřísel, vajec)“; „útvar o patnácti snopech, do něhož se na poli skládá svázané obilí, určené k odvážení“ (PS.), je slovo u nás doložené od XIV. století, a to často i ve formě latinské (mandlones, mandlicones). Je to středověký výraz středoevropský, známý z tehdejší latiny (ve formě „mandala“; první doklad v listině opatství Mons st. Martini v Cambrai z r. 1242: viginti mandala straminis, dvacet mandelů slámy), z němčiny horní i dolní (mandel ž.), z polštiny (mendel, mędl), z litevštiny (mandelis).

Jeho etymologie nebyla dosud známa. Willy Krogmann (Zeitschrift für deutsche Philologie 65, 1941, 26—27) je spojuje dosti pravděpodobně s kornským (cornwaliským) *manal,* snop, které — spolu s latinským *manipulus,* přehršle, svazeček — patří ke kořeni *mər, mənés,* ruka (Walde-Pokorny II, 272).

Rdesno a rdest.

1. *Rdesno* (Polygonum) je velmi bohatý rod rostlinný, nejblíže příbuzný se šťovíkem a revení; charakteristickým jeho znakem je, že list přisedá na lodyhu botkou. Z našich druhů je nejznámější *rdesno hadí kořen* (Polygonum bistorta), rostoucí na vlhkých lukách a mající klásek podobný jitroceli; *rdesno červivec* (Polygonum persicaria), rostoucí v příkopech a jako plevel na vlhkých polích; *rdesno ptačí* neboli *truskavec* (Polygonum aviculare), hojné na cestách a jako polní plevel.

Rdest (Potamogeton), bahnomilná rostlina jednoděložná, vzplývá ve vodě (hořejší listy jsou na hladině, dolejší ponořeny).

2. Oba tyto názvy jsou staré:

a) V t. zv. mammotrektu Klementinském (*MamA.* u Gebaura) z doby kolem r. 1400 je na str. 14 b uvedeno *hrdesen,* Persiccaria acuta, amara, sanguis Christi; v rostlináři Pelplinském *(RostlF.)* z r. 1429 je na str. 12a „Persicaria *rdesno*"; podobně je tomu na př. v Lactiferu Jana Vodňanského z r. 1511: „*rdesno* = Persicaria, id est sanguis Christi, habet folia maculis rubeis vel nigris conspersa (P., to jest krev Kristova, má listy postříkané červenými nebo černými skvrnami)"; v podobě *rdesno* se jmenuje i v obou vydáních Matthioliova herbáře (vedle jmen vrbka, svaté Mařie košile, vrbičná košile, žabinec) atd. Myslí se tu především *rdesno červivec* (Polygonum persicaria); na ten se hodí i popis Vodňanského („listy . . . obyčejně znamenané půlměsícovitou, tmavohnědou skvrnou", Polívkův Klíč, 2. vyd. 714).

Podoba *rdesen* se objevuje znovu v Rešlově Dictionariu z r. 1562 a byla obnovena Preslem ve Flora Čechica 1819 i v Rostlináři 1820. — Ale Všeobecný rostlinopis z r. 1846 užívá podoby *rdesno,* a ta se brzy stává obecnou.

Ostatní druhy, pokud se v staročeských herbářích vyskytují, mají jména jiná. Nejčastější je *hadové kořenie* pro dnešní rdesno hadí kořen (v středověké latině: bistorta, dracontea, herba draconis, serpentina, vipperina), *úpor* neb *truskavec* pro dnešní rdesno ptačí (starší latinský název centinodia) a *pepř potočný* pro dnešní rdesno peprník (hydropiper).

b) Slovo *rdest* (Potamogeton) se vyskytuje až hodně pozdě: ve Veleslavínově vydání Matthioliova Herbáře z r. 1596 (kn. IV, kap. 96). Zdá se velmi pravděpodobné, že je přejato z polštiny; uvádí se tam totiž i polské jméno „rdest wodny".

3. Obě tato slova jsou praslovanská. Pozorujeme-li jejich rozšíření, nacházíme, že podoby s *t* jsou v ruštině, polštině a lužické srbštině, kdežto podoby s *n* jsou mimo češtinu v srbo-

charvátštině a slovinštině. Obtížná výslovnost počáteční skupiny souhláskové způsobuje v nářečních tvarech mnoho kolísání.

R u š t i n a má *rdest* (dříve také *rdestnik*) pro Potamogeton; Polygonum se jmenuje jinak, *gorec;*

p o l š t i n a má *rdest* pro Polygonum a *rdestnica* pro Potamogeton; vedle toho se vyskytuje i „rdest" pro turan (Erigeron) a „rdest wodny" pro Potamogeton; hojné jsou nářeční podoby jako „drdest, grdest, dredeśnik" atd.;

l u ž i č t i n a horní: *drost, drostnica;* dolní: *drest;*

s r b o c h a r v á t š t i n a má bohatství forem: *rdesen, rdesalj, dresen, dresan, dreslin, adreselj, hrdeselj* pro různé druhy Polygona;

s l o v i n š t i n a má *rdeselj, redesen, dresen, drnoselj, drdres, andreselj, ardeselj,* rovněž pro Polygonum.

4. Už Miklosich a Matzenauer (LF. XVI, 176) spojili slova *rdesno* a *rdest* s kořenem *r''d,* rudý, červený. To věcně vyhovuje zvláště pro Polygonum, jehož některé druhy mají červenavé zabarvení („Motýli usedali na klasy zardělého rdesna" čteme u Jiráska). Ale také mezi rdesty aspoň rdest horský (Potamogeton alpinus) má „listy často i s lodyhou do hněda načervenalé". Tento kořen *r''d* je rozšířen o *-es-*, jehož význam je zjevný ze srovnání ruského *belyj,* bílý, a *belesyj,* bělavý. K tomuto rozšířenému základu přistoupila potom v celku rusko-polsko-lužickém přípona *t*-ová, v celku česko-jihoslovanském přípona *n*-ová.

Česká vlastní jména z kmene chot(ě)-.

Seznámili jsme naše čtenáře (XXIV, 172—174) se studií dr. J. Svobody, týkající se jmen z kmene *sěm-*. V ČMF. XXVII, 104—17, otiskuje autor další část své významné práce, která staví zkoumání českých vlastních jmen na bezpečný základ.

Vybral si tentokráte za předmět svého zájmu jména ze slovesného základu *chotě-,* který mívá také podobu *choti-, choto-, choce-, chce- choco- (sěm-* byl základ jmenný). Tak jsou tvořena:

A. Složená jména (*m.* = místní, *p.* = příjmení):

1. *Chotěbor* a *Chotibor, m.* Chotěboř;
2. **Chotěbud* jen v *m.* Chotěbudice (u Dačic), Chotěbuz;
3. *Chotěmír* a *Chotimír; m.* Chotiměř, *p.* Chotomířský;
4. **Chotěmysl* v *m.* Chocomyšl (u Klatov);
5. **Chotěrad* v *m.* Chocerady (u Čes. Brodu);
6. *Chotěslav* a *Chotislav, Chotěvoj* a *Chotivoj.*

Základ *chotě-* je totožný s minulým kmenem slovesa *chotěti* (= chtíti; stupeň chot- je v slově „ochota“). Kdežto se však v slovese základ (pro svou významovou chudobu) oslabuje v ch″těti > chtíti, zůstává u vlastního jména nezměněn.

Taková složená jména s prvním členem slovesným třeba (s H. Jacobim proti H. Osthoffovi a jiným) pokládati za typ stejně starý, jako je typ s prvním členem jmenným. Vznikala z primitivních slovesných vět: *M'stidrug″* = msti druha!; *Pribyslav″* = přibývá slávy.

Slovesný člen má původně podobu pouhého kmene: *modli*(ti), *m'sti(ti);* ale potom se tato podoba na *-i* chápe jako imperativ (jako životní devisa dávaná při pojmenovacím obřadu). Vlivem tohoto pojetí se potom mění i *Stamir* v *Stanimir, Chotěbor* v *Chotibor.*

Vedle toho působí ovšem i jiné vlivy: *Choce-* vzniká působením kmene přítomného, *Choto-* podle kmenů jmenných.

Druhým členem složeného jména je substantivum (-mir″, -mysl'), často slovesné (-bor″, Voj' atd.); někdy adjektivum (-rad″).

B. K *jednoduchým vlastním jménům* patří jednak zpodstatnělá jména přídavná (Skoroň), jednak trpná participia na *-n* (Kochan, Milovan). Od participií proniká potom *-n* i ke jménům jiným.

Z kmene *chotě-* je utvořeno *Chotěn* „chtěný, toužený“, *m.* Chotěnov (u Litomyšle), Chotěnice (u Chrudimě).

C. Krácení jmen s prvním členem slovesným se provádí stejně jako u jmen s prvním členem jmenným (v. NŘ. XXIV, 173):

1. **Chot* jen v *m.* Chotovice (u Litomyšle, také Chotusice u Čáslavě jsou toho původu) a *Choc;*
2. **Chota* jen v *m.* Chotiná (u Plzně), Chotiněves;
3. *Chotek* (ženské *Chotka*): *m.* Chockov (u Kralovic), Choteč (třikrát), Chotčiny (u Tábora);
4. *Chotík: m.* Chotíkov;
5. *Chotěl: m.* Chotělice (u N. Bydžova);
6. *Chotěm, Chotim* (z Chotimír): *m.* Chotěmice (u Tábora); *p.* Chotomírský;
7. **Chocen: m.* Choceň, Chocenice (u Kolína a u Plzně); *p.* Chocenka;
8. *Chotěš, Chotiš, Chotyš: m.* Chotěšov (několikrát), Chotěšice (u Poděbrad), Chotěšiny (u Vys. Mýta); Chotýš (u Č. Brodu), Chotýšany (u Vlašimě);
9. **Chotúch: m.* Chotouchov (u Kolína);
10. *Chotěta: m.* Chotětov (u Ml. Boleslavě);

11. *Chotěv: m.* Chotěvice, Chotivina (z toho Chotoviny u Tábora);

12. *Chotún: m.* Chotouň (u Kolína).

Je zajímavo konstatovat, že proti velkému bohatství těchto jmen v Čechách (dodnes 30 jmen u 40 obcí) jsou na Moravě jediné Chotěbudice (u Dačic).

POSUDKY A ZPRÁVY.

Bezručův hlas. Památník pěvce Slezských písní. Třetí svazek památníkové edice Činu. Redakční kruh: Jaroslav Kratochvíl, D. M. Pavlíček (hlavní redaktor), Jaroslav Šíma. Českému lidu na paměť a na posílení jeho duchovní tradice vydalo nakladatelské družstvo Čin v Praze v červenci 1940.

K dílu Petra Bezruče je vskutku třeba stále se navracet, neboť jeho básnická a podnětná moc dosud nezeslábla a zeslábnout nesmí. Proto velmi vhod vydalo nakladatelství Čin obsáhlý sborník, který „chce připomínat českému lidu v současnosti i v budoucnosti básníkův život, dílo i mocný ohlas jeho životního úsilí o naplnění spravedlnosti a lidství v našem národním společenství, chce zdůraznit jeho ohlas v umění slovesném, výtvarném i hudebním, jehož dosah nebyl často doceněn“. Třicet autorů se v pěti oddílech tohoto památníku pokouší shrnout a podle možnosti i doplnit dosavadní poznatky o Bezručovi a jeho díle a všechny jejich výklady jsou doprovázeny hojnými snímky dokumentárními i reprodukcemi uměleckých děl vzniklých pod vlivem Bezručova díla nebo z místního a sociálního prostředí, které k němu dalo inspiraci i themata. Působením všech těch složek se čtenář sborníku ocitá v samém středu ovzduší, které je tak nerozlučně spjato s každým Bezručovým veršem a tak citelně se dotýká každého z nás.

V prvním oddíle („Mládí mi ulétlo tak jak dým...“) podává znalec a vykladač Bezručova díla Vojtěch Martínek nejprve souhrnné poučení o jeho kořenech, vzniku a o jeho místě i působení v českém kulturním životě. V závěru si všiml také Bezručova poměru k jazyku, zvláště dokonalé rovnováhy mezi básníkovým výrazem a látkou jeho veršů. Dílo Petra Bezruče, „ten sopečný výbuch, jedinečný u nás v prudkosti a živelnosti“, musilo mít svůj zcela zvláštní způsob vyjadřování; „bylo by se dostalo do trapného slohového rozporu, kdyby bylo (bývalo) vysloveno tou uhlazenou spisovnou řečí, jak ji u nás ztělesňuje na příklad Jaroslav Vrchlický“. A protože básník ten jediný

svůj možný způsob vyjadřovací našel, „zvítězilo jeho dílo nad pověrami poměrů politických i nad proměnami uměleckých hesel.“ Jedním z podstatných znaků tohoto Bezručova jazyka jsou arci časté výrazy nářeční, tak typické pro básníkovo dílo, že si je bez nich už ani nedovedeme představit. — V dalších dvou statích sahá Stanislav Jandík do minulosti; pokouší se vyvolat z ní dobu, kdy „z poštovního úředníka Vladimíra Vaška se rodí básník Petr Bezruč“, a rozvíjí obraz myšlenkového proudění, v němž vznikalo Bezručovo dílo.

Druhý oddíl („Do světa písně ven pošlou...“) obsahuje básnické pozdravy Petru Bezručovi. Třetí („Já jinak neuměl mluvit...“), nejobsažnější ze všech, je uveden výkladem Milana Rusinského o ohlasu, který měly první Bezručovy básně v tehdejším slezském tisku. Jeho pokračováním je článek Břetislava Pračky o posudcích, jež tehdy o Bezručově poesii přinášely časopisy v Čechách, a Zdeňka Bára stručný přehled dosavadní bezručovské literatury. V článku Bedřicha Václavka „Tradice lidové písně“ nás zajímá především jasná a přesná formulace vlivu české lidové písně na poesii umělou. Je známo, praví se tu, že lidová píseň měla nesmírný význam pro začátky české poesie novodobé, neboť jí proti dosti neživým jejím počátkům, čerpaným ze vzorů cizích, jinde již doznívajících, dala pružný básnický jazyk a domácí vyjadřovací prostředky. Toto působení lidové písně na básnictví umělé prošlo mnoha stupni. Od přímého napodobování lidové písně, při kterém si básníci počínali podobně jako lidoví zpěváci, t. j. skládali své básně přímo na nápěvy známých lidových písní, přes umělecké postižení celé objektivní struktury lidové písně a její umělou rekonstrukci (u Čelakovského), přes vytěžení epického pokladu lidové slovesnosti samostatným básnickým činem (u Erbena) a přes politické využití lidové písně u Karla Havlíčka r. 1848 vede dlouhá cesta až po vliv formový, který se projevuje už v ostatní poesii Havlíčkově a který v novější době zůstává jediným trvalým působením lidové písně na českou moderní poesii. Doba lumírovská, která český verš zromantisovala, rétorsky jej vyšperkovala a barevně zpestřila, vykázala definitivně tradici lidové písně v české poesii její zvláštní místo. Od té doby se její vliv uplatňuje toliko po stránce formy, výrazu, a to právě u básníků tvořivých, kteří jsou představiteli vývoje moderní české poesie a skutečnými tvůrci. Stará methoda přímých „ohlasů“, nadto ještě zesentimentálněná tím, že již dávno neexistuje onen venkov, o jehož životě mohl zpívat ještě Čelakovský jako o něčem živém, je vyhrazena zpravidla jen básníkům podruž-

ným; v poesii básníků tvůrčích není ničím jiným než pouhou enklávou. Pátráme-li tedy po vlivu lidové písně na poesii českých básníků z posledních desítiletí, nemůžeme shledávat přímé paralely a „ohlasy“, neboť tato cesta je už napřed odsouzena k nezdaru. Již dávno před Bezručem se vliv lidové písně v české poesii stal skutečnou tradicí, kterou vytvářeli mnozí naši básníci. Česká poesie těžila z této tradice rozličným způsobem a vliv lidové písně se stal podstatnou a nerozlučnou součástkou tvůrčí práce našich básníků, součástkou čím dál tím abstraktnější, čím dál tíže zjistitelnou, ale zato čím dál tím organičtější. Také u Bezruče lze hledat toliko stopy *tradice lidové písně*, nikoli paralely obratů z určitých písní. A k této tradici přičítá Václavek také Bezručův sklon k jazyku lidu a jeho stavební důležitost v básníkově díle. „Krásná je organičnost“, praví autor, „s níž je tato tradice integrována do vlastního nervu poesie Bezručovy podle nejvlastnějších potřeb básníkovy osobnosti i jeho básnické práce, ať jde o užití písňové slohy, ať o útvary baladické, ať o funkci charakterisační. Tradice lidové písně je v Bezručově poesii zužitkována nanejvýš tvořivě. V tom mohou být Petr Bezruč a jeho dílo přímo příkladem.“

D. M. Pavlíček hledá pramen síly a věčné životnosti, kterou se právě Bezručova poesie vyznačuje, a nachází jej v básníkově naprostém splynutí s předmětem jeho uměleckého úsilí: „Básníkova duše se protrpěla až k jakémusi sociálnímu pantheismu a promítla se do duše davu“. Z toho splynutí vyrostla ona úžasná vnitřní síla básnické individuality Bezručovy, pro niž je a zůstane jeho umění bez žáků a pokračovatelů; může být napodobováno, ale nemůže pokračovat: „Petr Bezruč řekl na počátku vše, co cítil, že má říci, a proto ti, kteří přišli a přicházejí po něm, mohou se jenom shlížet v úplnosti jeho básnického projevu.“ Vliv Bezručův na mladší básníky, zvláště na poválečnou generaci, byl ovšem veliký; Pavlíček tu zvláště ukazuje na „Vojnu“ a „Chudou rodinu z Heřmaně“ Jana Čarka.

Fedor Soldan zkoumá vztah Bezručův k realismu a charakterisuje jeho umění realistické zkratky; svým úsilím spojit osobitost básnického projevu s potřebou mluvit za jiné se Bezruč velmi podobá „dnešním uvědomělým básníkům“. Ohlas Bezručovy poesie ve výtvarném umění podrobně zkoumá F. V. Mokrý a připojuje přehled bezručovských grafických edicí (napočítal jich na 120). Zvláště významný je článek Josefa Plavce o vztahu Bezručových básní k hudbě a o ohlase, který měly u českých skladatelů. „Psát hudbu pod dojmem z Petra Bezruče znamenalo něco jiného než dát na sebe působit básněmi Heydukovými,

Hálkovými, Krásnohorské nebo Svatopluka Čecha. Znamenalo to nový sloh, stejně oproštěný ode všech ozdob, stejně podmanivý a prostě věcný, jako byla básnická řeč Bezručova. — Česká moderní hudba musí být Bezručovi vděčna za to, že dal svými básněmi tolik popudů i k novým jejím výbojům. — Byla to velká vzpruha uměleckého pokroku bez újmy ryze českého výrazu. Neboť tak jako Bezručovo dílo rostlo z domácí půdy, v níž tkvělo všemi svými kořeny, tak i hudba Bezručem inspirovaná, ať jakkoli moderní a protitradiční, nepřestala být hudbou naší. Hudba podnícená Bezručem je nepřenosná jinam. Zvláště to platí o sborech, které jinde jsou i technicky neproveditelné."

Další oddíl („Ni, to jen vzpomínky...") obsahuje několik drobných vzpomínek intimních a po něm následuje poslední oddíl „Žití vrací se v kruh..." se studií Jaroslava Šímy o vztazích Bezručova díla k společenskému prostředí, z něhož vzniklo, a zvláště s podrobným výkladem Karla Poláka o překladech Bezručových básní do cizích jazyků. Na konec jsou připojeny projevy dvou jihoslovanských básníků, Kirila Christova a Božo Lovriće. (Příště ostatek.)

■

Dr. Václav Mostecký: Dějiny bývalého královského města Vodňan. I.-III. 860 stran, 20 obrazových příloh. Nákladem vlastním. 1940.

Darem trvale hodnotným obmyslil své rodné město jindřichohradecký profesor dr. V. Mostecký, sepsav a vydav obsáhlé „Dějiny bývalého královského města Vodňan". Využil bohatého archivu vodňanského i všech ostatních historických pramenů a sestavil důkladnou místní kroniku. Ráz takového vyprávění o městských osudech je ovšem dán povahou pramenů: ty mluví především o válkách, o živelních pohromách, o věcech právních a finančních; ze soukromého pak života téměř jen o tom, co vyžadovalo soudního zákroku. Ale s touto skreslující a nedokreslující povahou pramenů se musíme smířit.

Dva momenty určují právní osudy města Vodňan. Jedním je po staletí se táhnoucí spor o výklad privilegia krále Jana: co znamená *Kuní potok,* kterým jsou určeny jižní hranice městského území? Dodnes vlastně není tento spor rozřešen, třeba ovšem má povahu již jen theoretickou: podle Mosteckého se Kuní potok vléval do Blanice proti Bavorovu, ale později vyschl; Aug. Sedláček však (Snůška starých jmen 99) jej hledá mnohem severněji (u Pražáku). A druhý moment, značně ovšem závažnější: po bitvě na Bílé hoře byly Vodňany r. 1623 zasta-

veny Marradasovi, později prodány Švarcenberkům a teprve r. 1705 se po nekonečných jednáních a průtazích mohly vykoupiti.

V drobnomalbě městských i měšťanských osudů najdeme leckterý cenný detail; připomínám na př. vyprávění o osudech Tylovy společnosti ve Vodňanech (III, 183) nebo to, že se s (Urbanem) Holečkem setkáváme ve Stožicích už r. 1597 (I, 349).

I po jazykové stránce je leccos zajímavého. Už jen ty jadrné listy, výpovědi a závěti (na př. I, 247, 251, 258, 292 atd.), jichž bychom si ovšem přáli míti otištěno víc. Dosti materiálu se najde pro naše příjmení v hojných seznamech měšťanských. Některé rody se drží celá staletí (Skála, Pátek, Čáp, Nejedlý, Čažar). I pro známé jevy drsnosti starých příjmení a pro jejich proměnlivost najdeme nové příklady: Prase, Slon, Nedosral; Bohuslav Trlenda má učeného syna Havla Gelasta Vodňanského a neučeného Mikuláše Sýkoru; ze jmen krajově charakteristických si připomeňme jméno Žahour.

Křestní jména jsou dvakráte spočítána podle frekvence: počátkem XV. století (I, 51) a r. 1733 (III, 54). Počátkem XV. století bylo nejoblíbenější jméno Jan; potom Mikuláš, Jakub, Václav. A r. 1733 je zase na prvním místě Jan se 32 nositeli, na druhém Václav s 19, na třetím Jakub se 17. Pak teprve následují jména počátkem XV. století ještě se nevyskytující: František 15, Jiří 12, Josef 10.

Zajímavé slovo obecné se mihne jen tu a tam: dialektické *nejni* II, 34; *obřížiti* dívku I, 222; *šumaři,* lupiči I, 82; *škalírovati,* hanobiti, tupiti II, 147, 167 atd.

Ale právě toto *škalírovati,* dosud známé jen z polštiny (szkalować),slovenštiny (škálesovať) a z Moravy od Zábřehu (škalírovati z Bohuslavic), ale z Čech dosud nedoložené nám znovu připomíná, jak je naléhavě nutno, aby byly podrobně zpracovány venkovské archivy nejen historicky, nýbrž i jazykově.

Kolika k tomu potřebujeme Mosteckých, kteří umějí — při všech ostatních svědomitě plněných povinnostech školských i mimoškolských — vydati pro dobrou věc tolik nadšeného a poctivého úsilí! *Vl. Šmilauer.*

Zpráva kanceláře Slovníku jazyka českého.

Za rok 1940 byly vyexcerpovány tyto spisy:

Ahoj 1940; Andrlík, Zdravotnictví 1935; Arbes, Miniatury 1886; Theatralia 1912; Ze zákulisí 1888; Ašihei Haino, Válka a vojáci 1939; Auto (časopis) 1940; Bednář-Neustupa, Národní hospodářství

1935; K. J. Beneš, Kouzelný dům 1939; B. Benešová, Div. hry 1937; Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová 1936; Chlapci 1927; Myšky 1916; Rouhači a oblouzení 1933; Boháč, Studie o populaci v ČSR. 1928; Brázda (časopis) 1940; J. Čapek, Ledacos 1928; Málo o mnohém 1923; Nejskromnější umění 1920; Stín kapradiny 1930; Čapkové, Krakonošova zahrada 1929; Čech, Nauka o pěstování ovocného stromoví 1927; České slovo 1940; Čteme 1940; Deml, Můj očistec 1929; Encyklopedie mládeže 7. 1935; Engliš, Vybrané kapitoly z národního hospodářství 1935; Eva (čas.) 1940; Glazarová, Advent 1939; Halas, Torso naděje 1938; Hessler Chov zvířat hospodářských 1920; Hora, Domov 1938; Zahrada Popelčina 1940; Hovory o knihách 1940; Hvězda 1940; M. Jahn, Jarní píseň 1940; Kalendář lékařů 1937; Karásek, Nárys fysiologie člověka pro ošetřovatelky 1936; Klíma, Utrpení knížete Sternenhoeka 1928; J. Knap, Dívčí hlas 1940; Vysoké jarní nebe 1932; K. Konrád, Postele bez nebes 1939; Kopta, Smějte se s bláznem 1939; Krčmář, Právo občanské I.—V. 1930—1932; F. Krejčí, Logika 1921; Kritický měsíčník 1940; Křelina, Puklý chrám 1937; Lidové noviny 1940; Ma-Fa, Křížovka světa 1938; J. Maria, Advokáti 1937; Peklo 1931; Váhy a meč 1934; Medek, Nanking 1938; Národní politika 1940 ;Náš rozhlas 1940; Naše doba 1939; Naše zahrádka 1939; J. V. Novák - Arne Novák, Přehledné dějiny literatury české (4. vyd.) 1936; Ondřej, Stavba domu v praxi 1933; Ottův slovník naučný dodatky 1940; Ozvěny 1940; Přítomnost 1939; Ročenka Zepopu 1940; Zd. Rón, Radost na světě 1938; J. V. Sedlák, Věnec jeřabinový 1938; Seifert, Vějíř B. Němcové 1940; Zhasněte světla 1938; O. Scheinpflugová, Stesk 1939; Sociologická revue 1940; L. Stehlík, České jaro 1940; Kořeny 1938; Kvetoucí trnka 1936; Studnička-Wolf, Histologie a mikroskopická anatomie 1935-36; Svazky úvah a studií 1939-40; F. X. Svoboda, Až ledy poplují 1909; Bílý pták 1920; Bitevní vichřice 1913; Černý komediant 1922; Černý plamen 1932; Dcerka mlynářova 1930; Jarní strže 1925; Kašpárek 1917; Kvetoucí stromky 1917; Milionářky 1928; Ojíněný hrozen 1937; Pokušení 1936; Probuzení 1893; Příhody líbezných žen 1936; Skok do tmy 1929; Stopy v utichlé krajině 1936; V ďáblově kočárku 1923; V. Zloch 1910; Šebestová, Lidské dokumenty a jiné národopisné otázky 1900; Šmilauerová, Úvod do pathologie pro ošetřovatelky 1937; Týden rozhlasu 1940; Ulrichová-Sorokin, Sociologické nauky přítomnosti 1936; Vachek, Červená zahrada 1926; Dvanácti hlasy ano 1930; Svatá 1929; Vančura, Rodina Horvatova 1938; Vávra, Děti naší doby 1940; Věda a život 1938; Venkov 1940; Vilikovský, Dějiny zemědělského průmyslu 1936; Výběr 1940; Wála, V.

S. putuje za sluncem 1936; Weigner-Bělehrádek, Nauka o člověku 1936; Werner, Lidé na kře 1936; Windisch-Hlaváč, Nová škola fotografie 1937; Zdroj 1940; J. Žák, Študáci a kantoři 1937.

K excerpci těchto spisů zvláště přispěli:

Dr. Marie Brožová, JUC. Zorja Ďatlová, prof. Bernard Dolák, prof. Přemysl Hájek, řed. dr. Kvido Hodura, dr. Václav Houka, prof. Ladislav Janský, prof. Alois Jedlička, prof. Břetislav Kubala, prof. Jan Kubišta, řed. Alois Kulhánek, František Maštera, Anna Naxerová, Zdeněk Nosek, ing. Eduard Prandstetter, prof. Václav Polák, Marie Váňová, Růžena Vodičková.

Celkem bylo vyexcerpováno 128.358 lístků ze 116 spisů.

DROBNOSTI.

ČEŠTINA NAŠICH ČASOPISŮ. Pranýře zaslouží časopis *Český filatelista* za to, že s naším mateřským jazykem zachází hrubě nešetrně. Ve 4. čísle 45. ročníku píše mezi jiným takto: Razítka používané (!) přechodně v současné době; mnohé poštovní úřady vylámali (!) ze starých razítek označení v dolení části mezikruží Č. S. P.; v krátké době budou nahražena (!) razítky novými; tato razítka jsou dosud v používání u některých úřadů (m. těchto razítek dosud užívají některé úřady); oznamte nám adresy vašich (!) přátel; jejich omluva byla by nám lhostejná, neboť na tuto (!) má každý právo (m. na jejich omluvě by nám nezáleželo, neboť každý má na ni právo); mimo „Národní Politiky“ (!) zakročil velmi rázně pan redaktor (m. mimo „Národní politiku“); je všeobecně známo, že filatelie mimo jejího (!) sběratelského významu je dnes dobrým obchodem (m. mimo svůj sběratelský význam); a tak vydal Kaufmann „jeho (!) teorii“ pouze v německy psané knize (m. svou theorii); při přehlížení mojí (!) sbírky přišel jsem na zajímavou známku (m. ... své sbírky jsem přišel ...); prosím, abyste na to upozornili ve vašem (!) časopise m. v svém časopise); onen časopis, když si ho přeje přečíst mu dám zdarma a jednou se snad dočkám, že ... (m. když si přeje onen časopis přečíst, dám mu jej zdarma ...); zašleme zdarma na ukázku náš (!) časopis; prosíme, oznamte nám adresu Vašich (!) známých, atd. — Co si máme myslit o redakci, která s tak nápadnou nedbalostí pomíjí svou povinnost k českému jazyku? Činí tak z neschopnosti či z nedostatku dobré vůle? *A. P.*

EXKULPOVATI, KONFRONTOVATI (J. S.) Je-li pro „exkulpovati“ skutečně potřebí nového termínu a nestačí-li dosavadní „zbaviti obvinění, omluviti, ospravedlniti“, nemohlo by to být *vyviniti* (třeba má staré doklady; Kott IV. je cituje z r. 1448), nýbrž jen „odviniti“. To se má totiž k „obviniti“ tak, jako se má „odzbrojiti, odbarviti, odsedlati“ k „ozbrojiti, obarviti, osedlati“. I na ně máme starší doklady.

Sloveso *sčeliti* je příliš doslovný překlad středolatinského *con-frontare*. Také ovšem není nový; už v XVII. stol., kdy se u nás ujalo latinské ‚confrontare", objevuje se toto počeštění. Není však správné; my neříkáme totiž „postaviti někoho čelem proti čelu", nýbrž „tváří v tvář". „Vyslýchati tváří v tvář" se také dosud říkalo; a potřebujeme-li slovesa jednoho, říkejme „konfrontovati". Š.

FEXT, FEST. V Českém slově ze dne 5. března t. r. píše F. V. Voborský feuilleton o slově *fext*. Slyšel je od stařenky, která se vyslovila o člověku vynikajícím železným zdravím: „Takový člověk u mně není člověk, to je fext." Slovo *fext* je v odborné literatuře lidovědné známo a Český lid má o něm hojnost zpráv v ročnících XI, XIII a XIV. Fext je mrtvola mumifikovaná nikoli uměle, nýbrž přirozeně, snad vlivem zvláštního chemického složení půdy nebo působením klimatu a pod. V horkých krajinách se vyskytují fexti mnohem hojněji, neboť suché počasí podporuje asi značně přirozenou mumifikaci. U nás je nejznámější fext v Klatovech, v Praze u Panny Marie Vítězné, v Kostelci nad Labem a jinde. Uschováni bývají fexti v kostelních hrobkách, v kostnicích nebo i v soukromých domech ve sklepě. Záhadnost tohoto zjevu zavdávala podnět ke vzniku rozmanitých pověstí, obyčejně romanticky příšerných, někdy však i lidově humorných. Pátráme-li po původu slova *fext*, zjistíme si nejdříve, že vedle tvaru *fext* je také tvar *fest*. V Čes. lidu (13, 286 a 14, 56) se uvádí, *fext* i *fest* a též *zmrzlík*. Sám jsem soukromými dotazy zjistil název *zmraženec* v nářečí hanáckem.*) Z tvarů *fext* a *fest* bych tvar *fest* pokládal za původní, jestliže je správná etymologie z německého fest**), které podle Brockhause (6, 170, 172) je výraz zrozený v ovzduší pověr a značí tolik jako „nezranitelný, ten, jehož kouzelným působením nějakého amuletu nemohou zraniti ani koule ani střela." Význam tento se zvláště hodí v situaci, jaká je ve výroku stařenčině uvedeném na začátku této zprávy: to není člověk, to je fext, to jest člověk nemocí nezranitelný. Také významy uvedené v Příručním slovníku pod heslem fest jsou toho druhu, že svědčí pro pravděpodobnost výkladu fest = nezranitelný. V Třebízském čteme: Jářku, víte, co jest to fest? Když se dítě narodí, má prý někdy dvě kůže, a když mu bába tu jednu sejme a zašije pod paždí, takový člověk je potom „fest". A tomu neškodí nic, ani kulka, ani provaz, ani oheň, ani voda. Příruční slovník pokládá slovo *fest* za dialektické a význam jeho určuje synonymy „nezranitelný člověk, nezmar". Tvar *fext* s *x* místo *s* se snadno vysvětlí změnou hláskovou, způsobenou cizostí a osamoceností slova *fest* v českém slovníku. Z po-

---

*) Herm. Jireček (pseudon. Hermín) užívá v Čes. včele z r. 1847 str. 356 n. názvu *omraženec* a praví v něm, že je to „druh lidí, kteří se rodí na svět s devaterou koží i s vousami pod nosem. Žádná koule je neprostřelí; na ně musí s třemi svěcenými".

**) Na něm. fest myslí i Kott 6, 222.

můcek, které máme po ruce, nemůžeme prokázat, že fest v němčině znamená přirozenou mumii — musilo by se asi pátrat v dialektických slovnících —, ale podoba i význam toho slova jsou tak nápadně shodné, že snad můžeme etymologii z něm. fest pokládati za nejvýš podobnou pravdě. Je však také možné, že se v němčině vůbec neužívá slova fest o mumiích a že se přenesení na mumii provedlo až na půdě české. Podotýkáme ještě, že v dokladě ze Světlé, uvedeném v Přír. slovníku, je vedle slova *fest* ještě synonymní výraz *fajks* a že Kott (6, 220) uvádí z Jirečka východočeské *feks*. Meyerův slovník má heslo Fex (Feix, Feux) s významem „narr, nepsr. sovie wie Kretin“ a praví o něm, že je to slovo původu jihoněmeckého, tyrolského.

Po napsání této zprávy jsem dostal od prof. B. Horáka doklad z H. Jirečka, který potvrzuje náš výklad: (Starý voják) se rád honosil, že za francouzských válek svěcenými klokočemi zastřelil francouzského karmaňura (karabiniera), o kterém byla pověst, že se ho jinak co immortela nebo festa (kugelfesta, fexa) netkne žádná smrtonosná střela. (Herm. Jireček, Rozpomínky z mládí. Volných rozprav číslo šesté. Mýto Vysoké. 109. Str. 22.)

Ve sbírkách Slovníku jazyka českého je ještě doklad z Třebízského, který znamená mumii: Viděl jsem ve Kvilicích na zvonici „festa“ (Bludné duše). Také v rukopisném slovníku J. Š. Kubína, chovaném v Slovníku jazyka českého, je slovo *fext* doloženo (z Jičínska). Vůbec se zdá, že slovo *fext, fest,* je nejvíce domovem v severovýchodních Čechách. I Kott (6, 222) uvádí toto slovo z Hradce Králové a Nového Bydžova.*) *kvh.*

JIŽNÍ ČECHY ČI — JIHOČESKO? Po několik let pozoruji, že českobudějovický dopisovatel „Lidových novin“ užívá ve svých bystrých zprávách a pěkných článcích tvaru *Jihočesko*. Na příklad: Po *Jihočesku* projíždějí stále neznámí muži v autu. (L. n. 5. X. 39.) Deště, které na *Jihočesku* trvají od soboty, působí, že stále stoupají hladiny řek a po-

---

*) Slovo *fext* se čte také u J. Morávka v knize Divočina (3. vyd. z r. 1935, str. 30 n.), a to v souvislosti, která dobře osvětluje význam tohoto slova: Kubelík se nafoukl: „Kluci, já jsem fext. Já se nerozpadnu ani po smrti . . . !“ A skutečně: po Kubelíkovi šli forti a hajní jako po největší škodné, kolikrát se dušovali, že mu nandali broků plné nohavice, ale Kubelík běhal stále jako jelen. Mnozí proto věřili, že je opravdu „fextem“. Dochovala se tu pověra, že dítě, které se narodí v neděli a má dvě kůžičky, je takový zázračný tvor. Když mu bába tu vrchní pokožku svlékne a spálí ji, je jako každý jiný smrtelník. Leč shrne-li a zašije bába tu vrchní kůži pod levým paždíčkem, stane se z dítěte „fext“. Nic ho nezraní, ani ostří nože, ani kule z pušky, a po smrti nezetlí a kosti drží stále pohromadě. Krátce, takový člověk je nezmar. — Viz také v sborníku „Od Ještěda k Troskám XV, 101 studii O malobratřických „fextech“; dále VSN. (= Věstník Král. české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná) XI, 1897, 32. *R.*

toků. (T. 24. X. 39.) ... silnici, která zavede do údolí Malše, přímo do Římova, památného a vyhledávaného poutního místa, které, kdyby bylo na vršíčku, mohlo by být po právu nazýváno Svatou horou *Jihočeska.* Zajímavé je, že se této novoty snad nikdo nechytil, ač naši lidé takové zvláštnosti rádi napodobují. Když jsem se ptal na mínění svých krajanů, řekli mi, že je to divné, nezvyklé slovo. A vskutku, rozbor jim dá za pravdu.

Říká se: ruský—Rusko, srbský—Srbsko, slovenský—Slovensko a p., čili: jmenný tvar středního rodu přídavného jména s příponou *-ský, -ská, -ské* bývá velmi často jménem země. Naproti tomu části zemí se označují podstatným jménem se shodným přívlastkem, kdežto tvarů s příponou *-sko* se o nich zpravidla neužívá. Říká se: Jižní Afrika — jihoafrický, ale Jihoafrická Unie, nikoli Jihoafricko; jižní Italie — jihoitalský, ale neznám nijaké Jihoitalsko; stejně je tomu u názvů jižní Německo a pod. Příruční slovník uvádí jen řídké slovo *jihozemsko* s jediným dokladem z jazykového experimentátora Vl. Vančury. Ovšem okolí měst, jejichž názvem je podstatné jméno s přídavným, je označováno složeným slovem, původně adjektivem ve jmenném tvaru s příponou *-sko:* Královéhradecko, Českobrodsko, Novoměstsko a p. Snad tyto názvy okolí měst podnítily k napodobení. Rozšíření zabránila nezvyklost tvaru Jihočesko a snad i citový přízvuk, který mají pro krajany zeměpisné názvy. *Josef Beneš.*

SPOROŽÍRO je nový způsob provádění platů převodem s jednoho spořitelního účtu na druhý bez zasílání hotových peněz. Věc sama je jistě velmi výhodná a pohodlná, ale slovo, kterým byla označena, je nedobré. Nedobré z týchž příčin, pro které říkáme „spořitelna“ a ne „sporokasa“, „spořitelní knížka“ a ne „sporoknížka“, „úsporný plamen“, ne „sporoplamen“ a pro který pokládáme za nesprávné slovo „sporokrb“. Můžete se o nich dočísti v „Hovorech o českém jazyku“ na str. 112.

Případ „spořitelní knížky“ nám ukazuje, jak je třeba říkat: *spořitelní žiro.* Je to sice delší, ale to je závada spíše jen zdánlivá. V praxi se totiž bude mluvit jen o žiru, žirovém lístku, žirovém oddělení atd., tak jako se v spořitelním životě říká běžně jen „knížka“, ne vždy plně „spořitelní knížka“; vždyť okolnosti samy ukazují, o jakou knížku a o jaké žiro jde.

Připomínáme při tom, že se v češtině píše a bude psáti *žiro* (dříve giro) s krátkým *i.* *Š.*

ZŘETELEM K ČEMU. Zdá se, že se tento nesprávný výraz začíná ujímat v úředních písemnostech místo správného „se zřetelem k čemu“. Čteme na př. v úředním spisu: „Zřetelem k dopisu ministerstva financí ze dne ... upozorňujeme, že ...“ Je to napodobení obratu *vzhledem k čemu,*

arci chybné. Nehledíc ani k tomu, že slova *zřetel* a *vzhled* mají různý význam, takže je nelze prostě zaměňovat, je třeba dbáti jazykového vývoje, a ten dospěl zcela nepochybně k vazbám „se zřetelem nač“ anebo „se zřetelem k čemu“ a „vzhledem nač“ anebo „vzhledem k čemu“. Není těžké vysvětliti si, proč je při slově *zřetel* v tomto případě pád předložkový, kdežto při slově *vzhled* prostý 7. pád. Základní význam, z něhož se došlo ke spojení „se zřetelem k čemu“, je ‚zrak, zření‘; slovo *zřetel* je odvozeno od slovesa *zříti* příponou *-tel* a tou, jak je známo, tvoří se jména činitelů. Tento význam proniká ještě dnes ve rčení „míti co na zřeteli“, t. j. na očích; „pustiti něco se zřetele“, t. j. s očí, z dohledu; „obraceti zřetel k čemu“, t. j. zrak, oči, pohled atd. Je jasné, že i spojení „činiti něco se zřetelem k čemu“ znamená vlastně ‚činiti něco se zrakem, s pohledem obráceným k čemu nebo nač‘, a že se tedy nemůže obejíti bez předložky *se*. Podstatné jméno *vzhled* však má původně význam ‚vzezření, vzhlédnutí, ohled‘, tedy vyjadřuje nikoli činitele, nýbrž činnost, a proto může být v našem spojení pouhý 7. pád způsobový (vztahový). Dříve se spojoval 7. pád slova *vzhled* s 2. pádem příslušného jména a říkalo se „vzhledem čeho“; tak na př. čteme u Komenského: „Náhodní případkové (t. j. náhodné události) že jsou, připouštím; ale vzhledem nás, a ne vzhledem řízení božího“, t. j. strany, stran nás atd. Avšak 2. pád tu byl nahrazen předložkovým pádem *nač* nebo *k čemu,* a tyto vazby se drží podnes. —*il.*

ŽIDOVESKÝ (F. H.). O poměru kratších a delších přídavných jmen tvořených z místních jmen na *-ice* psala NŘ. už několikrát, nejobšírněji v roč. XVIII, 270 n., XX, 70 n. a XXI, 58 n. Od jména *Židovice* by se mechanicky utvořilo příd. jméno *židovický* a tomu dává přednost zvyklost spisovná; příslušníci oné obce užívají příd. jména *židoveský,* utvořeného z kmene zkráceného o příponu *-ice,* podobně jako je z *Pardubice* utvořeno příd. jméno *pardubský* (vedle tvaru *pardubický,* běžného v jazyce spisovném), k *Budějovice budějovský* (vedle *budějovický*), ke *Kunovice kunovský* (vedle *kunovický)* atd. Delší tvary na *-ický* se proti tvarům kratším ujímají pro svou větší zřetelnost. Také tvar *židovický* je zajisté zřetelnější než *židoveský,* srov. *novoveský* k *Nová ves, ctiněveský* ke *Ctiněves, nelahozeveský* k *Nelahozeves* a p. Podle jmen j. *novoveský, ctiněveský* bylo do příd. jména *židoveský* vloženo *e* před příponu *-ský* (neboť podle *kunovský* a p. bychom čekali tvar *židovský*), a to nepochybně proto, aby se rozlišilo od stejně znějícího přídavného jména k podst. jménu *žid.*

*

Oprava tisku. V 3. čísle Naší řeči na str. 94, ř. 6 zdola, čti *bez toho, aby* místo *bez toho;* na str. 87, ř. 2 zdola, *hemoroidám* m. *hemeroidám;* na str. 68, ř. 1. a 2 zdola, *A. Marka* m. *J. Marka* a *300* m. *445.*

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I, Waldhauserova 17.

„Naše řeč", č. 4. Dne 24. dubna 1941. Vydává za III. tř. České akademie věd a umění v Praze nakladatelství Šolc a Šimáček, spol. s r. o. v Praze. Vychází 10krát do roka. Užívat novinových známek povoleno. „Dohlédací poštovní úřad Praha 25." Tiskli Pour a spol. v Praze I, Waldhauserova (dř. Bílkova) 17. Telefon 627-51-52.